

sljedbenike i pristalice nalazio je među gračaničkim trgovcima.

Srpsku čitaonicu, 1907. godine, osnovali su najpoznatiji gračanički trgovci i zanatlije srpske nacionalnosti. Čitaonica je imala bogatu biblioteku sa 4-5 hiljada knjiga, a u njenom sastavu radila je tamburaška i diletantska sekcija. Naročito zapaženu aktivnost u Gračanici trgovci srpske nacionalnosti ispoljili su u okviru pravoslavne crkveno-školske opštine, koja se isticala u borbi za crkveno-školsku autonomiju Srba u Bosni i Hercegovini.¹

Pokreti za vjersku i prosvjetnu autonomiju, kako Srba tako i Muslimana, u Bosni i Hercegovini, u osnovi su predstavljali opoziciju austro-ugarskoj upravi. Ti pokreti kasnije se politički organizuju u okviru svojih vjerskih i nacionalnih političkih stranaka - Muslimanske narodne organizacije (1906) i Srpske narodne organizacije (1907). Ove stranke imale su svoje sljedbenike i u Gračanici, među kojima su u najvećem broju bili trgovci. One su preteče modernog političkog organizovanja u Bosni i Hercegovini i iz njih će se razviti više građanskih političkih stranaka između dva svjetska rata.

Tokom rata mnogi gračanički trgovci bili su mobilisani ili su, usljed ratnih prilika, zatvarali svoje dućane. Ratne godine su u Gračanici, kao i u drugim kasabama "provincije u pozadini", protekle u opštoj oskudici, sivilu i bijedi. U posljednjim ratnim danima uvodi se racionirano snabdijevanje (aprovizacija), a trgovina gotovo potpuno zamire.

Fragmenti istorije

Hajrudin ČURIĆ

I POLJE, I BRDA

(GRAČANIČKI KRAJ U DEVETNAESTOM VIJEKU)

Godine 1897. zabilježila su dvojica učitelja nekoliko interesantnih podataka o gračaničkom kraju u kojem su službovali. Ibrahim Sarajlić dao je podatke o Gračanici i njenoj okolini, a Miloš Krestić o Boljaniću i tome kraju. Kao što se vidi, podaci su iz vremena austro-ugarske okupacije.

Gračanica je u to doba bila središte gračaničkog kotara. Sarajlić je opisuje kao mjesto koje leži među brdima. Na zapadu je brdo Igrište, sa juga je otvorena strana u plodno i pitomo Sprečansko polje, na istoku je takozvana Stubjanska strana i Gučica, a na sjeveru i sjeveroistoku Sklop. Sva ova brda zatvaraju Gračanicu i daju joj romantičan izgled.

Gračanicu dijeli voda po imenu Rijeka na istočnu i zapadnu polovinu. Malom količinom svoje vode ona pruža veliku korist stanovništvu ovog mjesta. Ali čim padne mala kiša, nabuja toliko da poplavi cijelo zemljište, ponese mnoge stvari i tako narodu nanose mnogo kvara i štete.

Kuće su većinom po brdima. Oko svake kuće nalazi se poveliko zemljište, koje stanovnicima služi kao vrtovi. Prema tome, kuće su raštrkane i sva varoš "u daleko zasijeca".

Stanovnici se bave većinom trgovinom i "težanjem polja" a malim dijelom nekim zanatom.

U brdu zvanom Stubljanska strana ima jedna pećina i u njoj jedna špilja koju narod zove

1 Na čelu pravoslavne crkveno-školske opštine od 1886. do 1906. godine bio je poznati gračanički trgovac Mihajlo Hadžistević.

Šuplja stijena. Narod pripovijeda da su se u stara vremena tu skupljale vještice koje su provodile "svake čarolije".

Isto tako narod pripovijeda da su u stara vremena u brdu Igrištu "robinje ili zarobljenici za vrijeme rata kolo hvatali tj. djevojke su tude igrale a muškarci su onda gledajući djevojke sa najvećom snagom na neprijatelja navaljivali i tako mjesto Gračanicu osvojili." S kim su se "tukli", narod ne zna.

U ovom kraju ni stari ljudi ne pamte da je bilo zemljotresa.

Jedan stari musliman ovako je pričao o uzrocima zemljotresa: "Po drugim mjestima Zemlja se trese a mora se tresti, jer se naroda toliko namnožilo da je "onaj kukavni vo što je drži od tegobe klonuo." Danas se stariji ne slušaju i ne poštuju. "Svakakav se nemoral među narodom čini", među rođenom braćom i sestrama, među ocem i kćerkama, "sve ono što Bog ne dopušta pa se mora zemlja tresti." Starac je uvjeravao Sarajlića da "zemlja stoji na volu a vo stoji na ribi, riba na vodi, a vodu drže meleći (anđeli) a anđele drži sam Bog."

U Gračanici ima jedna vrlo stara lipa za koju narod pripovijeda da joj ima preko 500 godina. Još u stara vremena pod nju su dolazili muslimani na Bajram ujutro, čim bi izišli iz džamije "to bi pod njom malo sjeli i zijeret je učinili" (tj. posjetili je) kao "starog prasijedioca svoga mjesta." Cijela mahala u kojoj se nalazi ta lipa klala bi kurbane pod lipom. Tome se pridavao veliki značaj: kad bi neko pod njom zaklao svoj kurban "kao da je na Meću (Meku) otišao." Ta lipa postoji i danas (tj 1897. godine), ali se sasvim ohrdala i izlomila. Po njoj se cijala mahala zove Lipa. Ona broji oko 40 kuća muslimanskih.

Nedaleko od Gračanice ima jedna stara tvrđava, takozvani "Sokolski grad" (Sokolgrad). Taj grad je udaljen od Gračanice po prilici 2 sata. Nalazi se na vrlo visokim stijenama. U grad se može ući samo s jedne strane dok je sa tri strane strmovita hrid "sa nekih 200 m". Sa prisutne strane bio je ranije most preko kojega se ulazi u grad a sada je porušen, te se s velikom

mukom može ući u grad. Grad je "sazidan na 4 čoška" od tvrdog tesanog kamena i u njemu ima "više pregrada i magaza". Oko grada nalazi se vrlo visok i tvrd zid u širini od 1 m danas dosta oštećen. Sarajlić nije mogao saznati ko je sazidao grad i u njemu stanovao. Kaže da o njemu ne postoje nikakve pripovijetke. Na zidovima nema nikakvih natpisa.

Prema Krestićevim zabilješkama, ime sela Boljanić je staro. Krajem XIX vijeka selo je imalo preko 206 kuća. Do okupacije Bosne (1878) Boljanić je potpadao pod Maglaj a poslije pod gračanički kotar i tuzlansko okružje, dok je parohija pripadala pod sarajevsku mitropoliju. Budući da je Gračanica mnogo bliže nego Maglaj, ljudi su išli na pazar u Gračanicu pa je, vjerovatno zato, i potpalo ovo selo pod gračanički kotar.

U ovom kraju glavna je rijeka Spreča. Ona teče oko Boljanića u početku jugoistočno a zatim sjeverozapadno.

U posljednjih desetak godina, prema narodnom sjećanju, zemlja se tresla više puta. Zemljotresi nisu pričinili nikakvu štetu. Narod pripovijeda da "Zemlju drži jedan veliki vo na rogu, pa kad se on kuđ krene, onda se zemlja zaljulja."

Vele da je nekad davno cijelo selo Boljanić bilo na okupu i da su poslije postala ostala naselja kao: Brđani, Potoci, Mrđani, Zorani, Orašje, Kloč, Konopljišta.

Za Brđane kažu da su najstarije selo, a zove se tako jer su kuće u brdu. U Brđanima je narodna osnovna škola i pravoslavna crkva.

Potoci se zovu tako jer su im kuće uz potocić. Za Mrđane vele da se tu nastanio neki Mrđan pa od njega dobiše ime svi njegovi potomci. Zorani su dobili ime po nekom Zoranu, koji se tu nastanio. Za ostala naselja ne zna se zašto se tako zovu.

U ovom kraju postoje dva stara groblja koja narod zove "kužna groblja". Pričaju da je davno kuga morila, pa su tu mrtve sahranjivali te

otuda i takvo ime tim grobljanima. Kad je kuga morila - to niko ne umije da kaže. Pričaju da se kod jednog od tih grobalja uvijek "u noći privida."

Uz stari turski put Gračanica - Maglaj ima muslimanski grob, takozvani Redžin grob. Kažu da je nekakav Redžo čuvao u planini goveda pa ga je vo ubo te su ga tu pokopali. Grob je obilježen običnim kamenom bez ikakvog drugog znaka.

Za turske vlade stara "testa" išla je od željezničke stanice u Gračanici "kraj rijeke Prenje" pa preko brda Ostrvice i Kamenice, pored Redžina groba, preko "Vesele ćuprije" u Maglaj. Ima i danas nešto traga od kaldrme. Taj put zovu prosto "stara maglajska testa".

Vesela ćuprija bila je na "Veselom potoku". Nju je gradio neki Veselin pa je po njemu dobila ime, a od nje i potok. Danas nema od nje nikakva traga.

U pravoslavnoj crkvi u ovom mjestu i danas se služi. Crkva je u jednoj zgradi sa školom. Obje su pri zemlji. Gornji "boj" je prazan. Zgrada je građena prije 11-13 godina od borovih brvana pa olijepljena. Sada je "vrlo zapuštena".

Na glavici Crkvini pričaju da je nekad bila pravoslavna crkva. Tamo sada nema nikakvih ruševina a niko i ne pamti da su ikad postojale, samo vele da su po crkvi i to brdašce nazvali Crkvina. Na njemu je sada pravoslavno groblje.

Narod u ovom kraju mjeri osmakom i polom. Osmak ima na kantaru 24 oke, a pola 12 oka.

Kuće grade sebi i danas većinom sami, ali ima ipak ljudi koji se naročito tim bave, no ne idu i u dalje krajeve.

(Tekst je objavljen u listu "Oslobođenje" 27. 02. 1967. godine.)